

The role of self-audit in arranging and planning secondary school management

Author **Ilhama Asadova**

Senior researcher, Education Institute of the Republic of Azerbaijan.

E-mail: i.esedova@arti.edu.az

<https://orcid.org/0000-0003-1570-0192>

Abstract The article provides detailed information about the role, purpose, algorithm, areas of application, philosophical essence of self-audit in arranging and planning secondary school management. The development of a management mechanism in secondary schools necessitates a proper organization of modern supervision. The organization and algorithmic implementation of self-audit, which is an independent, unbiased, supportive and advisory activity based on international practice, is used as a highly effective supervision element. In this respect, the implementation of self-audit is considered the most optimal way to achieve high educational standards. This is of practical importance in terms of planning, reporting, quality detection and timely elimination of delays in secondary school management. Self-audit implementation is based on principles such as collegiality, publicity, transparency, impartiality, satisfaction, effectiveness. Therefore, the large-scale implementation of self-audit in managing schools in developed countries is advisable. This factor is considered a modern approach to improving the quality of education, as well as a scientific and practical innovation that serves the regular organization and planning of school supervision. There is a great need for algorithmic self-audit implementation in managing secondary schools in Azerbaijan.

Keywords Self-audit, planning, organizing, quality education, reporting, supervision, international practice, auditor.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.95>

To cite this article: Asadova I. (2020) The role of self-audit in arranging and planning secondary school management. Azerbaijan Journal of Educational Studies. Vol. 690, Issue I, pp. 41–53

Article history: Received — 17.11.2019; Accepted — 16.02.2020

Ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunmasının təşkili və planlaşdırılmasında özünüauditin rolu

Müəllif

İlhamə Əsədova

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun böyük elmi işçisi

E-mail: i.esedova@arti.edu.az

<https://orcid.org/0000-0003-1570-0192>

Annotasiya

Məqalədə ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunmasının təşkili və planlaşdırılmasında özünüauditin rolu, məqsədi, alqoritmi, tətbiq olunma sahələri, fəlsəfi mahiyyəti haqqında müfəssəl məlumat verilir. Ümumtəhsil məktəblərində idarəetmə mexanizminin yaradılması modern nəzarətin düzgün təşkili məsələsini aktuallaşdırır. Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan müstəqil, obyektiv, təminatverici və məsləhətverici fəaliyyəti olan özünüauditin təşkili və alqoritmik şəkildə həyata keçirilməsi nəzarətin yüksək nəticə verən elementi kimi tətbiq olunur. Bu baxımdan, özünüauditin tətbiqi yüksək təhsil standartlarına nail olmağın ən optimal yolu hesab edilir. Ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunmasında planlaşdırma, hesabatvermə, keyfiyyətin aşkarlanması və geriləmələrin vaxtında aradan qaldırılması baxımından bunun praktik əhəmiyyəti vardır. Özünüauditin tətbiqi kollegiallıq, ictimailik, şəffaflyq, obyektivlik, məmnunluq, səmərəlilik kimi təhsilin idarəedilməsi prinsipləri əsasında həyata keçirilir. Ona görə də inkişaf etmiş ölkələrdə məktəblərin idarə edilməsində özünüauditdən geniş istifadə olunması məqsədəuyğun sayılır. Bu, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaq üçün müasir yanaşma və məktəbdə nəzarətin müntəzəm təşkilinə, planlaşdırılmasına xidmət edən elmi-praktik yenilikdir. Azərbaycanda ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunmasında özünüauditin alqoritmik formada tətbiqinə böyük ehtiyac vardır.

Açar sözlər

Özünüaudit, planlaşdırma, təşkilətmə, keyfiyyətli təhsil, hesabat, nəzarət, beynəlxalq təcrübə, auditor.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.95>

Məqaləyə istinad: Əsədova İ. (2020) Ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunmasının təşkili və planlaşdırılmasında özünüauditin rolu. «Azərbaycan məktəbi». № 1 (690), səh. 41–53

Məqalə tarixçəsi: Göndərilib — 17.11.2019; Qəbul edilib — 16.02.2020

Təhsilin keyfiyyətini şərtləndirən mühüm amillərdən biri onun idarə olunmasıdır. İdarəetmə əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş funksiyaların həyata keçirilməsinin təşkili və tətbiqi fəaliyyətidir. Təhsildə idarəetməni bazar iqtisadiyyatının tələblərinə, demokratikləşmə prosesinə uyğunlaşdırmağın yollarından biri təhsil sisteminin beynəlxalq təcrübəyə inteqrasiya proqramları və layihələrinin hazırlanması, o cümlədən dünyada sınaqlanmış zəngin innovasiyaları öyrənməklə, yerli şəraitə uyğunlaşdırılmış formada tətbiq etməkdir. Bu prosesi sürətləndirmək təhsil idarəedicilərinin peşəkarlıq səviyyəsindən asılıdır.

Pedaqoji idarəetmə təhsilin idarə olunmasından bəhs edən elm olub, əsas məqsədlərindən biri şəxsiyyətin, cəmiyyətin təhsilə olan tələbatını ödəmək üçün dövlət-ictimai xarakterli təhsil sisteminin yeni idarəetmə modelləri yaratmaqdır. Onun obyektə təhsil müəssisələri, subyektləri isə idarəedən və idarə olunan sistemlərdir. Təhsil müəssisələrinin məqsədini müəyyənləşdirərək, bu məqsədə çatmaq üçün tənzimləmə, proqnozlaşdırma, planlaşdırma, təşkilətmə, motivləşdirmə və nəzarət proseslərini pedaqoji idarəetmə həyata keçirir [Qəribov Ş.H., Əsədova İ.M. 2018].

Pedaqoji idarəetmənin tarixi praktik baxımdan qədim olsa da, nəzəri yanaşmalara görə yeni sahə hesab etmək olar. «Pedaqogika» elminin «Məktəbsünaslıq» fəslində pedaqoji idarəetmə haqqında müəyyən məlumatlara rast gəlinir. Ancaq məktəbsünaslıq pedaqoji idarəetmənin yalnız bir bölməsi hesab edilir. Elmi-nəzəri baxışlara və özünəməxsus anlayışlar sisteminə malik olması, siyasi, nəzəri, metodoloji təhsili, müstəqil elmlərə xas atributlarının olması pedaqoji idarəetmənin müstəqil elmlər sırasında olmasına əsas verir [Qəribov Ş.H. 2016]. Ə.Y.Seyidov, Ə.Ə.Ağayev, N.M.Kazımov, Ə.Ş.Həşimov, M.Ə.Muradxanov, B.A.Əhmədov kimi alimlər pedaqoji idarəetməni pedaqogikanın bir bölməsi olan məktəbsünaslığın tərkibində öyrənməyi məsləhət bilirdilərsə, M.M.Mehdiyev, A.O.Mehrabov, M.C.Mərdanov, R.H.Məmmədzadə kimi tədqiqatçılar onu müstəqil bir elm kimi öyrənilməsinə tövsiyə edirdilər. Unutmaq olmaz ki, məktəbsünaslıq təhsilin idarə olunmasında bir neçə yarımstrukturun öyrənilməsinə əhatə etdiyi halda, pedaqoji idarəetmə təhsil sahəsinin hər bir komponentini sistemli formada, elmi əsasda öyrənilməsidir [Qəribov Ş.H., Əsədova İ.M. 2018]. Bir elm sahəsi kimi pedaqoji idarəetmənin formalaşması bütövlükdə menecmentlik prosesinin təsirindən qaynaqlanır.

Spesifik funksiyalara və metodlara malik olan pedaqoji idarəetmə elmi və hazırkı islahatlar imkan verir ki, təhsildə yeni məzmun, proqramlar (kurikulumlar), düzgün qiymətləndirmə, müasir nəzarəetmə və monitorinq mexanizmləri yaradılsın. Təhsilin inkişafı məqsədilə istiqamətləri əvvəlcədən müəyyənləşdirmək, müsbət yönlü meyllərin fəaliyyətinə şərait yaratmaq, mənfi-neqativ tendensiyaları neytrallaşdırmaq və aradan qaldırmaq üçün elmi tövsiyələr işləyib hazırlamaq müstəqil dövlətimizin təhsil siyasətinin prioritetlərindəndir. Bu gün təhsilimizin

hədəflərindən biri müasir ruhlu, ölkə daxilində və beynəlxalq miqyasda baş verən prosesləri düzgün qiymətləndirməyi bacaran, müstəqil və yaradıcı düşünən layiqli vətəndaş yetişdirməkdir. Bu vəzifənin öhdəsindən gəlmək təbii ki, beynəlxalq innovasiyaların, təcrübənin xalqın milli ənənələrinə və demokratiya prinsiplərinə uyğunlaşdırılmış şəkildə tətbiqini tələb edir. Pedaqoji idarəetmə məsələlərini əhatə edən prioritet istiqamət hazırda həyata keçirilən və keçirilməsi nəzərdə tutulan hüquqi-normativ sənədlərdə də öz əksini tapır.

Yüksək məsuliyyət, potensialı üzə çıxartmaq, humanizm, kreativ düşünməklə çətinlikləri dəf etmək, təfəkkürün inkişafına çalışmaq, insan kapitalının formalaşdırılmasını reallığa çevirmək pedaqoji idarəetmə fəlsəfəsinin əsasını təşkil edir. Bu əsas dəyərlərin formalaşdırılmasını maksimuma çatdırmaq, sifarişçilərlə (dövlətlə və valideynlərlə) təhsildəki nailiyyətləri balanslaşdırmaq, davamlı inkişafı müntəzəm etmək, qarşılıqlı hörmət aurası yaratmaqla həyata keçirilir. Modern pedaqoji idarəetmə modelləri təhsil sahəsində dövlət siyasətinin, strategiyasının həyata keçirilməsi deməkdir. Bu baxımdan, təhsil sisteminin fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi, dövlət təhsil standartlarının hazırlanması və tətbiqinə nail olmaq başlıca məqsəddir [Qəribov Ş.H. 2016]. Təhsildə keyfiyyətin həmin standartlara uyğun qiymətləndirmə və nəzarət sistemi qurulmaqdadır. Bu məqsədlə təhsilin maliyyələşdirilməsinin yeni mexanizmi yaradılır, idarəetmə orqanlarının dövlət, qeyri-dövlət və digər təşkilatlarla əlaqələndirilməsi təmin olunur. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi təhsil sahəsində hazırlanan normativ-hüquqi aktların, layihələrinin müzakirəsinə ictimaiyyətin cəlb olunmasını təmin edir. Qəbul olunmuş normativ-hüquqi aktların icrasına ictimai nəzarət sistemi formalaşdırır. Başqa sözlə, təhsil müəssisələrinin ekspertizasında mütəxəssislərlə yanaşı, ictimaiyyətin nümayəndələrinin iştirakı mexanizmi də hazırlanır. Belə mexanizmlərdən biri də bir sıra ölkələrdə uğurla sınaqdan keçmiş və daxili nəzarətin modern variantı olan özünüauditdir. Rusiyada məktəbəqədər təhsil səviyyəsindən başlayan özünüaudit xidməti təhsilin bütün pillələrində tətbiq olunmaqdadır. İstər büdcədən maliyyələşən, istərsə də özəl məktəblərdə idarəetmədə özünüaudit kütləviləşməkdə davam edir. Rusiya tədqiqatçısı E.Y. Rıvkin bir sıra məqalələrində «özünüaudit» terminini geniş şərh edir. Məktəbdaxili nəzarətin gücləndirilməsi, ictimaiyyətə hesabat verilməsi, pedaqoji kadrların elmi və metodik hazırlığının aşkarlanması, habelə məktəbin idarə olunmasında özünüauditin rolundan bəhs edir. O yazır: «Özünüaudit məktəbin idarə olunması sahəsində aşkar olunan yayınmaların, geriləmələrin aradan qaldırılması üzrə tövsiyələrin hazırlanması, standartların tələblərə uyğunluğunun öyrənilməsi üzrə vəziyyətin dəyərləndirilməsidir» [Рывкин Е.Ю. 2014, s. 24].

Türkiyə tədqiqatçısı Nihan Demirkasımoğlu Türkiyə, İngiltərə, Fransa, Almaniya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Yaponiya, Cənubi Afrika Respublikası, Rusiya və

İranda təhsil sisteminin alt komponenti olan nəzarəti araşdırmış və «Türk eğtim sisteminde bir alt sistem olan denetim sisteminin seçilmiş bəzi ölkələrin denetim sistemləri ilə qarşılaşdırılması» sərlovhəli məqaləsində müqayisəli şəkildə təqdim etmişdir. Müəllif seçdiyi ölkələrin oxşarlığını və fərqliliklərini müqayisəli şəkildə təhlil etmək məqsədilə hər bir ölkənin malik olduğu milli, yerli və məktəb səviyyəsində nəzarət alt komponentlərini tədqiq etməyə çalışmışdır. Bununla yanaşı, həmin ölkələrdə özünüauditin ümumi məqsədləri, nəzarətə məsul olan auditorlar, təşkilatlar və nəzarət edilən fiziki şəxslər araşdırılmış, ortaq parametrlər dəqiqləşdirilmişdir.

Təhsilin idarə olunması məsələləri ilə bağlı tədqiqatlar aparan Haydar Taymaz «Dərsə nəzarət», Feyyar Gökçe «Təhsildə nəzarətin məqsəd və prinsipləri», Mehmet Okutan «Təhsilin idarə olunması və nəzarətdə nümunəvi proseslər» əsərlərində də daxili nəzarət məsələlərindən bəhs olunur. Təhsilin idarə olunmasında daxili nəzarətin başlıca amil olduğu təsdiq olunur. 1987-ci ildə Türkiyənin Ankara şəhərində keçirilən «Türk milli təhsili və çağdaş nəzarət» adlı konfransın materiallarında ayrı-ayrı müəlliflər daxili nəzarətin təşkilində valideynlərin və ictimaiyyətin nümayəndələrinin cəlb olunması məsələsi barədə fikir yürüdürlər. Türkiyə tədqiqatçısı F.Gökçenin fikrincə, məktəbin ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunmasında kənar auditlə yanaşı, özünüaudit də alt komponent kimi tətbiq olunmaqdadır. O, yazır: «Təhsildə nəzarətin alt sistemi olan özünüaudit nəzarətin funksiyalarını, vəzifələrini həyata keçirmək vasitəsilə təhsilin məqsədlərinin reallaşmasına yardımçı olur» [Gökçe F. 1994, s. 75]. Beynəlxalq sferada özünüauditin tətbiqinin nəticələri təkcə tabeliyində olduğu yuxarı icra orqanlarına deyil, həm də valideyn yığıncaqları, sosial şəbəkə və s. ictimaiyyətə də təqdim olunur. Həmin hesabatları araşdırarkən özünüaudit qurumunun fəaliyyətinin məktəbin idarə olunmasında, təhsilin keyfiyyətinin dinamik inkişafında rolu aydın görünür.

Azərbaycan Respublikasında da fəaliyyət göstərən özəl və maliyyə müstəqilliyinə malik məktəblərdə özünüauditin bəzi elementlərinin tətbiqinə rast gəlinir. Əslində, özünüaudit ölkədə aparılan çoxsaylı təhsil islahatlarının, müasir məktəbin, global təhsilin tələbatlarından biridir. Məsələn, Dünya Bankının pilot layihəsi olaraq, ölkəmizin üç rayonunun 50 ümumtəhsil məktəbinə, Bakı şəhərində isə 9 ümumtəhsil məktəbinə maliyyə müstəqilliyi verilmişdir. Şirvan şəhəri, Ucar və İsmayılı rayonlarında müstəqil maliyyələşən məktəblər fəaliyyət göstərir. Bu məktəblərin müstəqil mühasibatlığı mövcuddur. İstər-istəməz həmin ümumtəhsil məktəblərində özünüauditin keçirilməsi labüddür. Bu baxımdan, məktəblər təkcə maliyyə proqnozları deyil, ümumi fəaliyyət proqnozları da hazırlayır və hər ilin sonunda tabeliyində olduğu nazirliyə, yerli icra hakimiyyəti orqanına, maliyyə orqanına hesabat verir. Ona görə də, bu məktəblərdə özünüauditin özünəməxsus formaları tətbiq olunur.

Dünya təhsil sisteminə inteqrasiya və milli təhsilin beynəlxalq miqyasda qəbul olunmuş təhsil modellərinə uyğunlaşdırılması zamanın tələbidir. Qloballaşmanın tələbini ödəmək üçün ölkədə fəaliyyət göstərən hər tiptən olan məktəblərdə planlı, sistemli, mütəmadi keçirilməsi nəzərdə tutulan özünüauditin təşkili, tətbiqi qaydalarından bəhs edən metodik vəsaitin olması labüddür. Çünki özünüaudit modern nəzarət forması kimi təhsilin idarə olunmasında, o cümlədən təşkili və planlaşdırılmasında əhəmiyyətli mövqedə dayanır.

Daha demokratik və şəffaf idarəetmənin bərqərar olması açıq ünsiyyət və sağlam rəqabət, cəmiyyət qarşısında cavabdehlik və hesabatlıq kimi yeni davranışlar tələb edir. Bu baxımdan, məktəbdə keyfiyyət göstəricisinin aşkarlanması, geriliyin vaxtında aradan qaldırılması məqsədini daşıyan, təklifönlü mövqedə dayanan özünüaudit inzibati amirlikdən uzaq, vətəndaş məmnunluğu və humanistlik prinsiplərini rəhbər tutur. Digər tərəfdən, təhsilin idarə olunmasında nəzarətin mükəmməl təşkili əsas rol oynayır. Nəzarətin metodiki əsası olan özünüaudit əldə olunan nəticələri (nailiyyətləri və çatışmazlıqları) aşkar etməklə, özünəhesabatlıq xarakteri daşıyır [Gökçe F. 1994, s. 74]. Təhsili idarəetmə orqanları, təhsillə bağlı ictimai birliklər, qeyri-hökumət təşkilatları və valideynlər fəaliyyətdə əlaqələndirilmə baxımından özünüaudit qurumunda təmsil olunur. Əlaqələndirmə imkanları təkcə təhsilalanların deyil, həm də təhsilverənlərin motivasiyasının dəstəklənməsində iştirak edir. Bu proses idarəetmənin mühüm cəhətlərindəndir. Məktəb-təhsilalan-təhsilverən-valideyn məmnunluq, əməkdaşlıq baxımından həmişə aktual məsələ olaraq qalır, özünüaudit müəssisənin ümumi prioritet istiqamətlərinin qoruyucusu kimi çıxış edir [Əsədova İ.M. 2016, s. 48].

Təhsili idarəetmənin əsas funksiyalarından biri müəssisənin kollektivinin hərəkəti üzərində operativ nəzarəti həyata keçirmək, onların gücündən səmərəli istifadə olunmasına kömək göstərmək və rəhbərliyə təqdim edilmiş informasiyaların dəqiqliyinə obyektiv qiymət verməkdir. Məktəbin fəaliyyətinin qanunvericiliyə, o cümlədən daxili normativ-hüquqi sənədinə uyğunluğunun müəyyən edilməsi məqsədilə yoxlama-nəzarət mexanizminin səmərəli təşkili məktəbdaxili nəzarətə yeni yanaşma tələb edir.

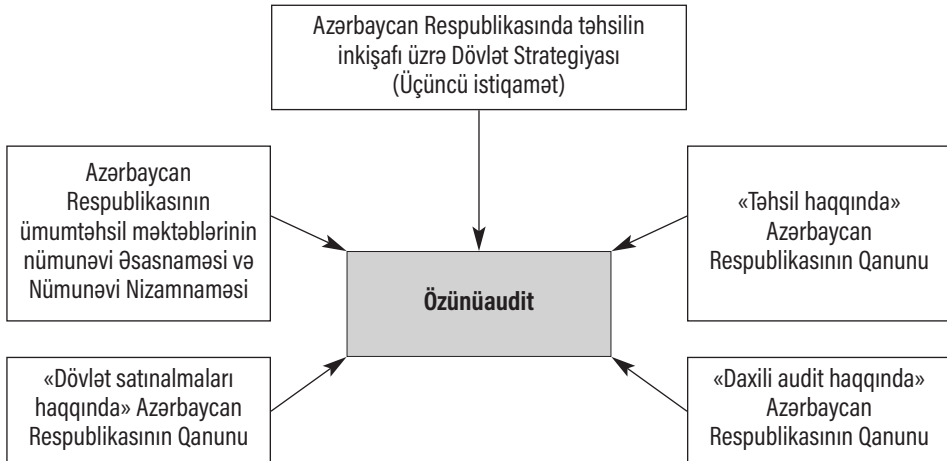
«Təhsil haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu və «Ümumi təhsil haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu sahədə geniş şərait yaratmışdır. «Təhsilin vəziyyəti barədə məlumatlar əldə etmək, nəticələri digər ölkələrin nəticələri ilə müqayisə etmək və ümumi təhsilin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) ümumi təhsil müəssisələrinin beynəlxalq qiymətləndirmə proqramlarında iştirakı barədə qərar qəbul edə bilər» [Azərbaycan müəllimi, 2019, №20, s. 5]. Bu Qanun imkan verir ki, təhsil müəssisəsinin idarə olunmasının demokratikliyi və şəffaflığını təmin etmək məqsədilə təhsil müəssisəsində idarə və özünüidarə orqanları (3.1.8.) yaradıla bilsin. Bu baxımdan, ümumtəhsil

məktəblərində özünüaudit qurumunun yaradılması məqsədəmüvafiqdir. Həmin qurumun yaradılması qaydaları və səlahiyyətləri təhsil müəssisəsinin nizamnaməsi ilə müəyyənləşdirilir və məktəbin özünüaudit qurumunun əsasnaməsi hazırlanır. Hər bir məktəbdə özünüaudit qurumu məktəbdaxili audit keçirməklə uğur və çatışmazlıqları aşkarlayır, təhlil edir, fəaliyyət planına əlavələrə və dəyişikliklərə uyğun təkliflər hazırlayır [Azərbaycan müəllimi, 2019, №20].

Ümumtəhsil müəssisələrinin Nümunəvi Nizamnaməsində valideynlərin və ya digər onu əvəz edən şəxslərin «təhsilalanların hüquqlarını müdafiə etmək (9.1.3), təhsil müəssisələrinin idarə olunmasında iştirak etmək; təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq etmək, tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi və maddi-texniki bazanın yaxşılaşdırılması üçün təkliflər irəli sürmək və könüllü yardımlar etmək» (9.1.4.) kimi hüquq və vəzifələrdən bəhs olunur. Bu baxımdan, ümumtəhsil məktəblərində daxili nəzarətə yeni yanaşma zərurəti yaranır. Həmin nəzarət modeli inzibati amirlikdən uzaq, vətəndaş məmnunluğu yaradan, dövlət-ictimai xarakterli idarəetmənin elementlərini özündə birləşdirən özünüauditdir [Əsədova İ.M. 2016, s. 57]. Bu cür idarəetməyə keçid müstəqillik, cəsarət, bilik, aydın məqsəd, münasibət və məlumat şəbəkələri tələb edir. Nəzarətin özünüaudit modeli ilə təşkili məktəbdə dəqiq və şəffaf informasiya mühiti formalaşdırır, onun fəaliyyətinin əsaslı təhlil olunmasına, səmərəliliyin yüksəldilməsinə şərait yaratmaqla yanaşı, növbəti mərhələnin planlaşdırılmasını da asanlaşdırır.

Özünüaudit – metodik fəaliyyət olub idarəetmə sistemində baza nəzarət elementlərindəndir. Ümumtəhsil məktəblərində özünüaudit fəaliyyət sahələrini bütövlükdə əhatə edən təftiş işlərinin məcmusu, yoxlama və dəyərləndirmədir. Onun mahiyyəti, məzmunu, əsasları, funksiyaları və prinsipləri idarəetmənin səriştəli təşkilinə imkan verir. İdarəetmədə özünüauditin prinsipləri keyfiyyətin aşkarlanmasında mühüm element kimi öndə dayanır, onun yerinə yetirilməsinə təminat verən əsas vasitələrdən biridir. Özünüaudit – təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin qanunvericiliyə, o cümlədən məktəbin daxili normativ-hüquqi sənədlərinə uyğunluğunun müəyyən edilməsi məqsədilə müvafiq məktəbdaxili nəzarət qurumunun struktur vahidinin apardığı yoxlama-nəzarət hərəkətidir. Yoxlama, monitoring, müsahibə və s. özünüauditin keçirdiyi tədbirlərə daxildir. Ümumtəhsil məktəblərində özünüauditin təşkili qaydaları bir sıra normativ-hüquqi sənədlərə əsaslanır (sxem 1).

Ölkəmizdə olan ümumtəhsil məktəbləri mülkiyyət növündən asılı olmayaraq öz daxilində audit qurumları yaratmalı və bu qurumların xidmətindən yararlanmalıdır. Bu baxımdan, dövlət məktəblərində indiki vəziyyətdə ictimai əsaslarla da olsa, özünüaudit qurumları yaratmalı və onun xidmətindən istifadə etməlidir. Hazırda mövcud qanunvericilik belə qurumların yaradılmasına və fəaliyyətinə imkan verir. Struktur quruluşundan asılı olaraq, özünüaudit xidməti məktəbin tipindən və fəaliyyət hədəflərindən asılı olaraq müxtəlif formalarda

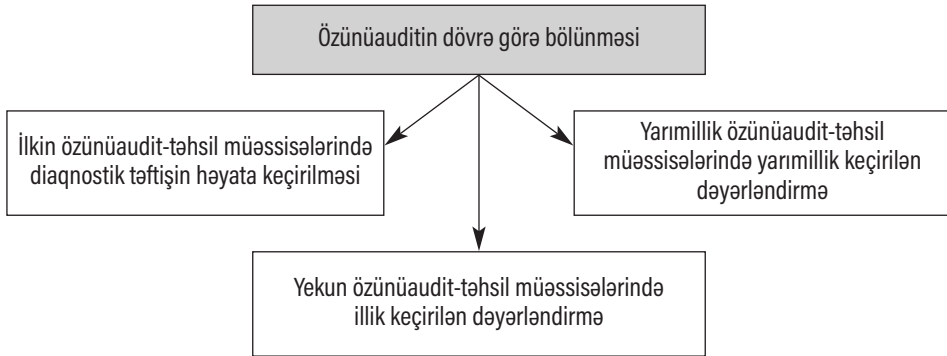
Sxem 1. Ümumtəhsil məktəblərində özünüauditin təşkili qaydaları

tətbiq olunsa da, məqsəd hamısında eynidir. Özünüaudit xidməti məktəbdə yol verilmiş hər hansı nöqsanların, geriləmələrin, uğursuzluqların aradan qaldırılması məqsədini daşıyır; bütün pedaqoji prosesin gedişinə, fəaliyyətin təhlil olunmasına imkan yaradır.

Özünüaudit xidməti dedikdə, müəssisənin ştatdankənar, ictimai əsaslarla yaradılmış və onun bütün fəaliyyətini (tədris-təlim-tərbiyə, metodiki, maliyyə-təsərrüfat, texniki-təchizat və s.) hərəkətlərini müstəqil surətdə təhlil edən və dəyərləndirən qurum nəzərdə tutulur [Ждановой Л.В. 2014, 24 с.]. Məktəbdə yaradılan özünüaudit qurumunun üzvləri olan ictimai auditorların funksiyası müəssisənin kollektivinin hərəkəti üzərində operativ nəzarəti həyata keçirmək, onların gücündən səmərəli istifadə olunmasına kömək göstərmək və rəhbərliyə təqdim edilmiş informasiyaların dəqiqliyinə obyektiv qiymət verməkdir. İdarəetmənin müasir nəzarət modelinin ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə zərurətdən yaranan özünüaudit idarəetmə sisteminin fundamental elementi, müəssisənin ümumi işinin qiymətləndirilməsini yerinə yetirən vasitədir [Demirkasımoğlu N. 2011, s. 5-3]. O, müəssisələrdə daxili nəzarət modellərinin təhlili zamanı effektivliyin təmin olunmasını, müəssisənin ümumi prioritet istiqamətlərini, onların müdafiəsini özündə əks etdirir və əhatə dövrlərinə görə ilkin, yarımillik və yekun audit kimi planlaşdırılması təklif olunur (sxem 2).

Özünüaudit xidmətinin planı qeyd olunan əsas suallara cavab verməlidir:

- Dövlət və cəmiyyətin sifarişi əsasında müəssisədə dəyişikliklərlə əlaqədar özünün məqsədlərini, strukturunu, yaxud digər aspektlərinin dəyişdirilməsini planlaşdırırmı?

Sxem 2. Özünüauditin dövrə görə bölünməsi

- Məktəb öz fəaliyyətində hansı əsas dəyişiklikləri aparmağı nəzərdə tutur?
- Təhsil xidmətləri təqdim edən rəqiblərlə münasibətlərdə, özəl məktəblərin qiymətləndirmə, yaxud məsrəflər üzrə qərarlarında dəyişikliklər gözlənilirmi?
- Texnoloji dəyişikliklərin nəticələrinin məktəbin xarici və daxili fəaliyyətinə təsiri necə olacaq?

Özünüaudit qurumu haqqında əsasnamədə vəzifələrin diapazonu və sərhədləri aydın göstərilir. Bu sənəd yuxarı orqanlarla razılaşdırılır və direktorlar tərəfindən təsdiq edilir. Bir qayda olaraq, bölmə haqqında əsasnaməyə müvafiq bəndlər daxil edilir:

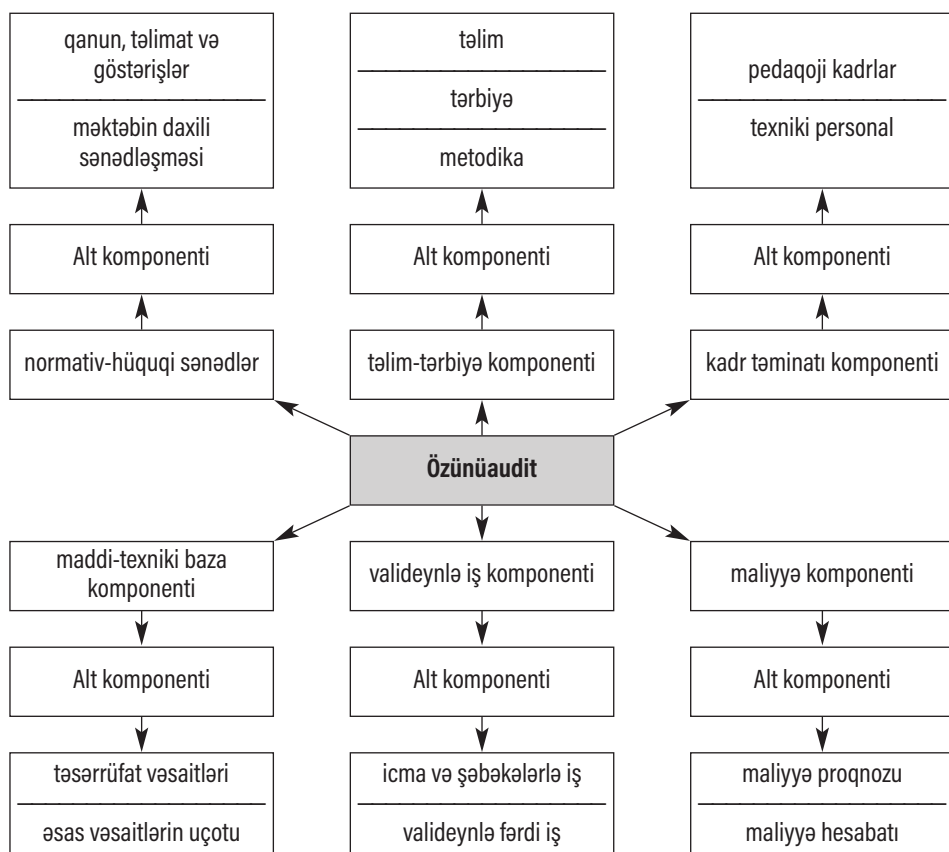
- özünüaudit qurumunun vəzifələri;
- bu vəzifələr çərçivəsində təşkilatların bütün məqsədləri;
- həmin məqsədə çatmaq üçün səlahiyyətlər;
- bölmənin təşkilat strukturu;
- təklif, tövsiyə və hesabatvermə.

Ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunmasının təşkili və planlaşdırılmasında özünüauditin rolundan danışarkən iki məsələni də qeyd etmək lazımdır:

- 1) özünüauditin komponentləri;
- 2) özünüauditin fəaliyyət hədəfləri.

Təhsil müəssisələrində təlim-tərbiyənin təşkilində bu iki məsələ üzrə planlaşdırma və onun həyata keçirilməsinə nəzarət səmərəli idarəetməyə yönəldiyindən məktəbin idarə olunması məsələlərini tam əhatə edir. Ona görə də, özünüaudit qurumu həmin komponentlər və istiqamətlər üzrə audit xidməti göstərir. Özünüauditin komponentləri və alt komponentləri sxem 3-də verilir.

Özünüaudit qurumu bu komponentlər üzrə işin necə planlaşdırıldığı və yerinə yetirildiyini müəyyənləşdirməyə kömək edir. Təbii ki, keyfiyyətin dinamikası onun necə təşkili və planlaşdırılmasından da asılıdır. Planlaşdırma proqnozlar

Sxem 3. Özünüauditin komponentləri və alt komponentləri

və qüvvədə olan qanunvericilik aktlarına, hüquqi-normativ sənədlərə istinadən qarşıya qoyulan məqsədlərə, hədəflərə uyğun aparılır [Əliyev P.B. 2016, s. 78]. Keyfiyyətli təhsilin əldə olunması təbii ki, planlaşdırmanın səviyyəsindən və təşkilindən asılıdır. Planlaşdırma zamanı məktəb fəaliyyətinin bütün sahələrinin əhatə olunması vacibdir. Fəaliyyətin bütün sahələrini diqqətdə saxlamaq üçün planlaşdırma məktəbdə görülməli işlərin istiqamətləri üzrə aparılmalıdır. Bu səbəbdən özünüauditin ictimai auditoru məktəb fəaliyyətinin bütün sahələri üzrə planlaşdırılmasını, təşkilini, işin gedişini, ardıcılığını və dürüstləşdirilməsini araşdırır, müvafiq təkliflər hazırlayır. Məktəb fəaliyyətinin özünüauditini zamanı Dövlət Təhsil Standartlarının tələblərinə uyğunluğu əsas tutulur və özünüaudit qurumunun fəaliyyətinin, əsasən, 9 istiqamət üzrə təhlil edilməsi və dəyərləndirilməsi təklif olunur:

1. Məktəbin təşkilati-hüquqi təminatı
2. Məktəbin idarə olunması
3. Təhsil proqramlarının yerinə yetirilməsi vəziyyəti
4. Tədris işinin təşkilinin vəziyyəti
5. Tərbiyə işinin təşkilinin aydınlaşdırılması
6. Metodik xidmətin təşkilinin araşdırılması
7. Beynəlxalq, ölkə və məktəblərarası əlaqələrin vəziyyəti
8. Məktəbin maddi-texniki bazasının vəziyyəti
9. Tibbi və sosial şəraitin vəziyyəti

Özünüaudit prosesinin təşkili və aparılması müəyyən plana uyğun yerinə yeritildiyi üçün işə başlamazdan əvvəl qurum üzvləri arasında iş bölgüsü aparılır. Bu bölgünün aparılması məktəbin kontingentindən asılıdır. Kontingentinin sayı çox olan məktəblərdə özünüaudit qurumunun üzvlərinin sayı çox olduğu üçün iş bölgüsü zamanı hər fəaliyyət istiqaməti bir auditora həvalə olunursa, kontingentin sayının az olduğu məktəblərdə ictimai auditorların sayı az olur və iş bölgüsü də buna müvafiq aparılır. Özünüaudit qurumunun tərkibinə məktəbin qabaqcıl müəllimlərindən birini, məktəb icması və ictimai qurumların nümayəndəsini, təqaüddə olan iş qabiliyyətli müəllimləri, ictimaiyyətin idarəetmə və iqtisadi biliklərə malik nümayəndəsini və məktəbi idarə edənlərdən birini daxil etmək olar. Təbii ki, həmin auditorlar idarəetmə, maliyyə-uçotu, təsərrüfat, pedaqoji-psixoloji baza biliklərinə malik olmalıdırlar və onların müvafiq təlimlərə də cəlb olunması nəzərdə tutulur. Hər istiqamət üzrə aparılan özünüaudit prosesinin sonunda istiqamətlər üzrə hesabatlar hazırlanır. Özünüaudit qurumunun sədri bu hesabatları ümumiləşdirərək yekun hesabat hazırlayır, ictimai auditorların tövsiyə və təklifləri ilə birgə məktəb direktoruna təqdim edir. Bununla da məktəb direktoru rəhbəri olduğu məktəbdə təhsilin səviyyəsini ehtimalla deyil, özünüaudit qurumunun apardığı araşdırmalar əsasında dəqiqləşdirilmiş informasiyaya istinadən müəyyənləşdirir. Özünüaudit qurumunun auditorlarının hesabatını, tövsiyə və təkliflərini pedaqoji şüaranın yığıncağında müzakirə edir və çatışmazlığın aradan qaldırılması məqsədilə operativ plan hazırlayır, lazımi tədbirlər görür, məktəb kollektivinə təlimatlar verir.

Ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunması işinin təşkili və planlaşdırılması zamanı məktəbin illik fəaliyyət planında özünüaudit prosesinin aparılması məsələsi öz əksini tapmalıdır. İlin əvvəlində aparılan diaqnostik özünüaudit məktəbin ilkin vəziyyətini aşkarlayır. Tədris ilinin I yarımilinin sonunda aparılan yoxlama diaqnostik özünüauditin nəticələri ilə yarımillik özünüauditin nəticələrini müqayisəli şəkildə təhlil edir. Yekun özünüaudit isə bir tədris ilinin nəticələrini müəyyənləşdirməklə təhsilin dinamik inkişafının izlənməsində, geriliklərin vaxtında aradan qaldırılmasında məktəb rəhbərliyinə dəstək verir. Məktəb rəhbəri özünüaudit qurumunun və məktəbi idarə edənlərin hər birinin təqdim

etdikləri hesabatlar əsasında məktəbin fəaliyyətini əks etdirən yekun hesabat hazırlayır və yuxarı icra orqanlarına təqdim edir. Bu formada hesabatvermənin məqsədi təhsil müəssisəsinin hər bir struktur bölmələri üzrə tədris ilinin fəaliyyət prosesinin izlənilməsi, məktəbin inkişaf strategiyasının formalaşdırılması və qüvvədə olan qanunvericiliyin tətbiq olunması, təşkilati-metodik rəhbərliyin həyata keçirilməsidir. Qeyd olunan hesabatlar, o cümlədən özünüauditin hesabatı məktəbdə saxlanılır. Növbəti tədris ili üçün proqnozlaşdırmada bu hesablara istinad edilir. İdarəetmənin funksiyalarından biri kimi proqnozlaşdırmanın məqsədi məktəbin təhsil strategiyasının, dövlət təhsil siyasətinin formalaşdırılması, yeni tədris ili üçün qüvvədə olan dövlət qanunvericiliyinin tətbiqini həyata keçirmək məqsədli planlaşdırılmanın aparılmasıdır.

Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq deyə bilərik ki, məktəbin keyfiyyət göstəriciləri valideynləri də düşündürür. Övladına məktəb seçən valideyn, ilk növbədə məktəbin göstəriciləri ilə maraqlanır, bunu nəzərə alan təhsil müəssisələri valideynlərlə əlaqə imkanlarını genişləndirir. Məktəbdaxili idarəetmədə valideynlərin rolunun artması və maraqlarının təmin olunması üçün məktəbdaxili audit prosesinə onların da cəlb olunması müvafiq hesab edilir. Bunu nəzərə alaraq qurumun auditorları sırasına valideynlərin də daxil edilməsi məqsədəuyğundur. Azərbaycanda ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunması dünya təhsil sisteminin təcrübəsinə uyğunlaşdıqca idarəetmədə nəzarət sistemi modernləşir, daha mütərəqqi, yeni forma alır. Beləliklə, nəzarət sistemi inzibati amirlikdən uzaqlaşaraq vətəndaş məmnunluğuna, şəffaflığa, demokratikliyə istiqamətlənir. Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, Azərbaycan təhsil sistemində nəzarət tədrisən auditlə və ya özünüauditlə əvəz olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, «nəzarət» və «audit» anlayışları eynimənalı sözlər deyil. Nəzarətdə inzibati amirlik xüsusiyyətləri çoxdursa, audit və özünüaudit elə bir təftiş xarakterli prosesdir ki, yönəldici və öyrədici, təklifiönlülük ön plandadır. Özünüaudit məktəbdaxili özünənəzarətin bir formasıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. «Azərbaycan müəllimi», 2013, 24 oktyabr.
2. Demirkasımoğlu N. (2011). Türk eğitim sisteminde bir alt sistem olan denetim sisteminin seçilmiş bazı ülkelerin denetim sistemleri ile karşılaştırılması. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu. «Sosial Bilimler Enstitüsü», № 2, s. 5-3.
3. Əliyev P.B. (2016). Ümumtəhsil məktəblərinin idarə edilməsi işinin planlaşdırılması. «Şahin» MMC, Bakı.

4. Əsədova İ.M. (2016). Ümumtəhsil müəssisələrinin idarə olunmasında özünüauditdən istifadə. Bakı: «Hacıoğlu E» MMC, 81 s.
5. Gökçe F. (1994). Eğitimde denetimin amaç ve ilkeleri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim fakültesi, №10, s. 73-78.
6. Qəribov Ş.H. (2016). Ümumtəhsil məktəblərinin idarə olunmasında proqnozlaşdırma və hesabatvermə. Təhsilin idarə edilməsinin aktual problemləri. Metodik vəsait. «Şahin» MMC, Bakı.
7. Qəribov Ş.H., Əsədova İ.M. (2018). Təhsilin sistemli idarə olunması. «Hacıoğlu E» MMC, Bakı.
8. Okutan M. (2012). Eğitim yönetimi ve denetiminde örnek olaylar. Ankara: Pegem Akademi, 230 s.
9. Taymaz H. (1987). Ders denetimi. «Türk Milli Eğitimi ve çağdaş teftiş» konulu konferansın malzemeleri. Ankara: Pegema, s. 9-19.
10. Ümumi təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. «Azərbaycan müəllimi», 2019, 31 may, №20.
11. Beqlova T.B., Belova A.V., Bityanova M.R., Necaev M.P. (2011). Shkolniy samoaudit. Materyali po kriteriyam i texnologiyam samoobsledovaniya shkoli. Moskva: Pedagoqiceskiy poisk, 144 s.
12. Jdanovoy L.V. (2014). Samoaudit v doshkolinom obrazovatelnom ucpejdenii. Moskva: Jemcujina//Teoreticeskii material k QMO podqotovlen zaveduyshim MDOU d\s kombinirovannoqo vida. № 12, 26 aprel, 24 s.
13. Rivkin E.Y. (2014). Samoaudit. Kak osnovi upravleniya metodicekoi deyatelinostiya. Volqograd: Uciteli, 192 s.
14. <http://az.wikipedia.org/wiki/Audit>
15. http://www.ld2ld.ru/samo_audit.htm
16. <http://www.sozler.im/#!/author/konfutsi>
17. <https://samoaudit-kak-forma-vnutrishkolnoy-sistemi-otsenivaniya-obrazovatel-nih-rezultatov-i-kontrolya-kachestvaobucheniya.html>